

УДК 811.111'367.32'42:821.111(73)-3
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-4-20>

Аліна ТОМУСЯК,
orcid.org/0000-0002-5240-2488
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) alinatomusiak@gmail.com

ВИБІР СИНТАКСИЧНИХ ЕКСПРЕСИВНИХ СТРУКТУР ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ АВТОРА

Синтаксичні засоби в експресивно-прагматичному полі сучасних американських художніх творів, будучи композиційно-синтаксичними домінантами мікротекстів, значною мірою характеризують художньо-мовленнєву своєрідність текстів: їх мова суб'єктивно мотивована, індивідуально організована, відображає особливості самовираження автора як мовної особистості. У художньому тексті мовленнєва діяльність автора та його інтенційний простір репрезентовані як в індивідуальному сприйнятті й усвідомленні реальної дійсності, так і в творчій трансформації цього авторського світобачення шляхом використання всього розмаїття синтаксичних структур. Використання необхідної для адресанта одиниці мовлення визначається цілями і мотивами, які є екстралінгвістичними факторами обґрунтування вибору і які пояснюють той факт, що вибір обдуманий адресантом і спрямований на досягнення кінцевого оптимального результату. Мовні маркери категорії експресивності експлікують актуалізацію авторських інтенцій і репрезентують континуальність семантичного простору художнього тексту. Разом з тим, вибір тих чи інших експресивних засобів автором значною мірою визначається також його уявою про адресата.

Будь-яка синтаксична конструкція як елемент вербальної організації тексту добре продумана автором і реалізує його авторський задум, детермінує його інтенційний план, налаштований на інтерпретацію читачем. Оцінка призначена чинити вплив на адресата, оскільки будь-яка оцінка, наявна в оцінному висловленні, є адресованим вираженням емоції, її мета – викликати у адресата певний психологічний стан, тобто оцінка відображає не власне семантичний аспект знакової ситуації, а прагматичний. Більшість мовознавців стверджує, що у кожному висловленні міститься авторська оцінка повідомлюваного, яка детермінує експресивне забарвлення його змісту. На нашу думку, весь спектр експресивних синтаксичних структур – це типові засоби вираження авторської модальності у художньому тексті. Ми долучаємось до думки тих дослідників, які вважають, що художнє мовлення повністю модалізоване, оскільки воно завжди містить вказівку на автора.

Ключові слова: експресема, інтенція, інтенційність, експресивність, художній текст, модальність.

Alina TOMUSIAK,
orcid.org/0000-0002-5240-2488
Candidate of Philological Sciences,
Teaching Assistant at the Department of Foreign Languages for Humanities Majors
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) alinatomusiak@gmail.com

CHOICE OF SYNTACTIC EXPRESSIVE STRUCTURES AS A REFLECTION OF THE LANGUAGE PERSONALITY OF THE AUTHOR

Syntactic means in the expressive-pragmatic field of modern American works of art, being the compositional-syntactic dominants of microtexts, largely characterize the literary-speech originality of the texts: their language is subjectively motivated, individually organized, reflects the features of the author's self-expression as a linguistic personality. In the literary text, the speech activity of the author and his intentional space are represented both in the individual perception and awareness of real reality, and in the creative transformation of this author's worldview through the use of all the variety of syntactic structures. The use of the speech unit necessary for the addressee is determined by goals and motives, which are extralinguistic factors justifying the choice and which explain the fact that the choice is thought out by the addressee and is aimed at achieving the final optimal result. Linguistic markers of the category of expressiveness explain the actualization of the author's intentions and represent the continuity of the semantic space of the literary text. At the same time, the author's choice of certain expressive means is largely determined by his perception of the addressee.

Any syntactic structure as an element of the verbal organization of the text is well thought out by the author and realizes his author's idea, determines his intentional plan, set for interpretation by the reader. The assessment is intended to influence the addressee, since any assessment contained in an evaluative statement is an addressed expression of

emotion, its purpose is to cause a certain psychological state in the addressee, i.e. the assessment does not reflect the actual semantic aspect of the symbolic situation, but the pragmatic one. Most linguists claim that every statement contains an author's assessment of the message, which determines the expressive color of its content. In our opinion, the entire range of expressive syntactic structures are typical means of expressing the author's modality in the literary text. We join the opinion of those researchers who believe that artistic speech is completely modalized, since it always contains an indication of the author.

Key words: expressive construction, intention, intentionality, expressiveness, literary text, modality.

Постановка проблеми. У художньому тексті мовленнєва діяльність автора та його інтенційний простір репрезентовані як в індивідуальному сприйнятті й усвідомленні реальної дійсності, так і в творчій трансформації цього авторського світобачення шляхом використання всього розмаїття синтаксичних структур. Використання необхідної для адресанта одиниці мовлення визначається цілями і мотивами, які є екстралінгвістичними факторами обґрунтування вибору і які пояснюють той факт, що вибір обдуманий адресантом і спрямований на досягнення кінцевого оптимального результату: „choices in style are motivated, even if unconsciously, and these choices have a profound impact on the way texts are structured and interpreted” (Simpson, 2004: 22). Читач, безперечно, як елемент комунікативного акту *адресант – текст – адресат*, повинен здійснити процес адекватного декодування тексту, що передбачає врахування не тільки експліцитно вираженої інформації, але й підтекстової, прихованої, імпліцитної, зрозуміти комунікативний намір мовця (творця тексту).

Мовні маркери категорії експресивності експлікують актуалізацію авторських інтенцій і репрезентують континуальність семантичного простору художнього тексту. Разом з тим, вибір тих чи інших експресивних засобів автором значною мірою визначається також його уявою про адресата. У свідомості автора, без сумніву, є «тип» адресата, інтелекта, характеру тощо. З цього приводу В. А. Маслова зазначає: «У будь-якому випадку до уяви про адресата на основі емпіричного досвіду, знань автора належать ті властивості і якості особистості, для впливу на які краще підійдуть певні, відомі автору експресивні мовні засоби. Отже, уявлення про адресата містить гіпотезу про засоби найкращого досягнення прагматичної мети» (Маслова, 1991: 188). Таким чином, автор художнього тексту вибирає такі засоби, які здатні якнайповніше задовільнити його авторські інтенції як суб'єкта мовлення. Вибір мовної одиниці – це реалізація прагматичної компетенції автора.

Спостереження над індивідуальною синтаксичною будовою художніх текстів дозволяє висунути тезу про наявність специфічних диференційних характеристик у системі образно-

зображувальних засобів, які відрізняють стиль одного митця від іншого, адже дійсно за кожним текстом стоїть особистість його творця.

Метою нашої наукової розвідки є показати, що засоби експресії є маркерами інтенційного плану письменника та його авторизованої оцінки, яка призначена чинити вплив на адресата, а отже, відображає прагматичний аспект знакової ситуації.

Аналіз досліджень. Аналіз арсеналу експресивних засобів тексту, його експресивно-емоційного аспекту дослідження здебільшого демонструє досить мозаїчну картину використання інтенсифікуючих засобів. І. І. Туранський зазначає з цього приводу, що не завжди можна вести мову «про якісь чітко виражені переваги» (Туранський, 1991: 216). Однак, на нашу думку, таке твердження є занадто категоричним: по-перше, завжди можна статистично визначити частотність уживання експресивних засобів, які використані тим чи тим автором, і вибудувати лінійний ланцюжок авторських переваг; по-друге, прийоми і способи, які використовують різні автори, у кожного з них – неоднакові, що дозволяє робити висновки про індивідуальні мовні особливості кожного письменника, його індивідуальний мовестиль, де одна з провідних ролей належить використанню синтаксичних експресивних засобів.

З іншого боку, не викликає сумніву той факт, що художній почерк будь-якого видатного майстра вербального спілкування визначається сукупністю різних мовних засобів і способів, покликаних донести до читача оригінальність та все багатство його замислу. Ця сукупність мусить бути неординарна, неповторна, образно-зображальна, індивідуальна, інакше мовлення не буде мати впливової сили на читача, не буде таким, що залишається у пам'яті і характеризує митця. З цього приводу П. Гіро, констатуючи, що «стиль визначається специфічним використанням стилістичної окраски у творі письменника» і є «особливою формою спілкування», наголошує, що «стиль підчиняється тільки складному комплексу параметрів, комбінації яких у кожному окремому випадку неповторні і не вміщуються у рамки необхідного» (Гіро, 1980: 42-43).

Виклад основного матеріалу. Для прикладу розглянемо уривок із роману «Дорога» відомого

сучасного американського письменника Кормака Маккарті, у якому описана фантастична історія апокаліпсису, що стався на планеті Земля. Головні герої твору – батько з сином, які чудом залишились живими і шукають «уцілілого живого» світу, долаючи неймовірно важкий, небезпечний шлях у пошуках їди й життя. Але вони – не скорені жахітливими умовами виживання, йдуть і йдуть уперед із вогником надії у серці на порятунк. Автор настільки майстерно веде розповідь, що описувана картина постає перед очима читача як реальна, справжня, а не придумана оповідачем. Маккарті досягає такого ефекту надзвичайно вдалим використанням різноманітних мовних засобів, зокрема і синтаксичних структур, характерних передусім для розмовного мовлення, які інтимізують мовлення, викликають довіру:

They slept more and more. More than once they woke sprawled in the road like traffic victims. The sleep of death. He sat up reaching about for the pistol. In the leaden evening he stood leaning with his elbows on the cart handle and looking across the fields at a house perhaps a mile away. It was the boy who had seen it. Shifting in and out of the curtain of soot like a house in some uncertain dream. He leaned on the cart and looked at him. It would cost them some effort to get there. Take their blankets. Hide the cart someplace along the road. They could reach it before dark but they couldnt get back. We have to take a look. We have no choice. I don't want to. We haven't eaten in days. I'm not hungry. No, you're starving. I don't want to go there Papa. There's no one there. I promise. How do you know? I just know. They could be there. No they're not. It will be okay. (Mc Carthy, 2006: 14).

Як бачимо, тут присутня багата палітра стилістико-синтаксичних засобів, які у сукупності і створюють неповторність стилю письменника: переважають прості за будовою речення, характерні для розмовного стилю і які легко сприймаються читачем, номінативне речення *The sleep of death* акцентує увагу читача на стані, у якому перебувають герої твору (п'ять днів без їди наближають їх до голодної смерті), еліптичні речення, діалогічне мовлення, що вдало вплітається у розповідь тощо. Усі ці засоби впливають на сприйняття тексту, «переконують» читача у правдивості описуваного і торкаються його душі, викликають його ту чи іншу емоційну реакцію й оцінку (у цьому випадку – співпереживання, жалість). У такий спосіб автор реалізує свої комунікативні інтенції, уяскравлює розповідь і надає їй емоційно-образного забарвлення, адже експресивність тексту – «це результат такого прагматичного використання

мови, головна мета якого – вираження емоційно впливового (позитивно чи негативно забарвленого) ставлення суб'єкта мовлення до позначуваного і «зараження» таким відношенням адресата» (Телія, 1991: 35).

Отже, будь-яка синтаксична конструкція як елемент вербальної організації тексту добре продумана автором і реалізує його авторський задум, детермінує його інтенційний план, налаштований на інтерпретацію читачем.

З проблемою співвідношення мови і автора тісно пов'язана така проблема, як авторизація, тобто «суб'єктивне сприйняття автором навколишнього світу та реалізація його у мовленнєвій діяльності» (Арутюнова, 1999: 379). Як було зазначено вище, аналіз мовних одиниць у річищі прагматики уможливив виділення трьох основних функцій мови – інформативної, експресивної та евокативної (впливової), і всі вони дотичні до предмета нашого дослідження. Кожен текст, а художній особливо, вміщує експліцитну чи імпліцитну інформацію про суб'єкта мовлення, тобто про автора твору, оскільки саме він вибирає мовний інструментарій для передачі певного змісту, з одного боку, і з іншого – прагне вплинути на адресата, викликати певні емоції, настрої тощо. Роль митця у витворенні «художнього простору», як і роль людського фактора у структурванні будь-якого тексту, надзвичайно важлива, оскільки він виражає своє ставлення до дійсності, надає текстові оцінної модальності, збагачуючи висловлення художньо-естетичним забарвленням. «Оцінна модальність, – зазначає В. Н. Телія, – це зв'язок, що встановлюється між ціннісною орієнтацією мовця ... і реалією, ... що оцінюється позитивно чи негативно на якійсь підставі (емоційній, етичній, утилітарній та ін.) відповідно до «стандартів» буття речей чи положення справ у деякій картині світу, що лежить в основі норм оцінки» (Телія, 1991: 22-23). Конструкції експресивного синтаксису виконують усі три названі функції мови, а також виражають авторизовану оцінку описуваного, хоча найчастіше вона є прихованою, імпліцитною, однак суб'єкт висловлення і його оцінка завжди впливає з контексту, з описуваної конситуації. Пор.:

People sitting on the sidewalk in the dawn half immolate and smoking in their clothes. Like failed sectarian suicides. Others would come to help them. Within a year there were fires on the ridges and deranged chanting. The screams of the murdered. By day the dead impaled on spikes along the road. What had they done? He thought that in the history of the world it might even be that there was more punish-

ment than crime but he took small comfort from it (Mc Carthy, 2006: 3).

Це уривок із роману К. Маккарті «Дорога». Весь спектр експресивних мовних одиниць (позитивне означення *half immolate*, парцельований порівняльний зворот, інверсія, номінативне речення, автокомунікація) концентрують авторську позицію, указують на емоційне переживання автора з приводу описуваного, оцінне осмислення автором змісту висловлення, його позитивне ставлення до головного героя роману – батька, очима якого автор змальовує ситуацію. Риторичне питання і такий мікродіалог – результат глибокого роздуму письменника над сутністю людського буття, філософією життя, існування людини, місце злочину у його житті, разом із цим бачимо яскравий приклад вираженого авторського світогляду, репрезентацію авторської модальності тексту, яку ми розуміємо як «обов'язкову категорію будь-якого літературно-художнього тексту», що пронизує весь текст і «реалізує ставлення мовця до дійсності», вона пов'язана «з особистісною оцінкою автором предмета опису, визначається авторським «я» та відображається у мовленнєвому висловленні через авторську свідомість» (Арутюнова, 1999: 343).

В. Г. Гак стверджував, що художній текст може стати справжнім витвором мистецтва лише в тому випадку, якщо він пронизаний та скріпленний єдиним авторським поглядом, його оцінкою (Гак, 1998: 250). «Експресивність – це посилення сигналу про схвалення чи несхвалення існуючого стану речей з боку мовця та сприйняття цього сигналу (з проєктивною інтерпретацією) реципієнтом. Оцінне ставлення прийнято розглядати як один із видів модальності, який супроводжує мовні вирази» (Приходько, 2016: 41-42).

Г. І. Приходько зауважує, що «у сучасній лінгвістиці модальність розуміється досить широко: як універсальна категорія, що передає ставлення мовця до висловлювання та актуалізується за допомогою різноманітних засобів» (Приходько, 2016: 43). Безперечно, маркерами авторської модальності у художньому тексті виступають усі засоби експресії. Розглянемо ще один приклад – уривок із роману Дена Брауна «Інферно», у якому тісно переплетені фантастичні та реальні факти (саме така манера оповіді і надзвичайний мистецький талант зробила його одним із найпопулярніших сучасних американських письменників): *Guide me, dear Virgil, across the void. They rush forward in disbelief, wanting to grab at my feet, but fearing they will upset my balance and knock me off. They beg now, in quiet desperation, but I have turned*

my back. I know what I must do. Beneath me, dizzyingly far beneath me, the red tile roofs spread out like a sea of fire on the countryside, illuminating the fair land upon which giants once roamed ... Giotto, Donatello, Brunelleschi, Michelangelo, Botticelli. I inch my toes to the edge. "Come down!" they shout. "It's not too late!" O, willful ignorants! Do you not see the future? Do you not grasp the splendor of my creation? The necessity? I will gladly make this ultimate sacrifice ... and with it I will extinguish your final hope of finding what you seek. You will never locate it in time. Hundreds of feet below, the cobblestone piazza beckons like a tranquil oasis. How I long for more time ... but time is the one commodity even my vast fortunes cannot afford (Brown, 2013: 27).

Ден Браун у наведеному контексті шляхом апеляції спочатку до Вергілія, автора неперевершеної «Енеїди», у якій художньо змальовано і рай, і пекло, а потім і звертанням Бога як вищої сили до продукту свого творіння – людей, невігласів, що не усвідомлюють краси його творінь, надають тексту неабиякої експресивності, виражаючи при цьому і ставлення автора до ситуації. Риторичні оклики-звертання Бога у формі запитань створюють ампліфікацію у контексті, нагромаджуючи однорідні елементи та вказуючи читачеві на те, яку позицію займає автор у спілкуванні «двох світів» – Бога і диявола, добра і зла. Різноманітні стилістичні прийоми, що «викривають» авторську «присутність», зближують читача з мовцем, додають розповіді достовірності, переконливості, сигналізують про авторизовану модальність, що є компонентом семантико-прагматичної сфери висловлення.

Оцінка призначена чинити вплив на адресата, оскільки будь-яка оцінка, наявна в оцінному висловленні, є адресованим вираженням емоції, її мета – викликати у адресата певний психологічний стан, тобто оцінка відображає не власне семантичний аспект знакової ситуації, а прагматичний.

Більшість мовознавців стверджує, що у кожному висловленні міститься авторська оцінка повідомлюваного, яка детермінує експресивне забарвлення його змісту. Отже, читач «зобов'язаний», декодуючи прочитане, розуміти і усвідомлювати не тільки зміст твору, але й авторську оцінку, яка дійсно завжди присутня у кожному реченні-висловленні, пор.: *He lay listening to the water drip in the woods. Bedrock, this. The cold and the silence. The ashes of the late world carried on the bleak and temporal winds to and fro in the void. Carried forth and scattered and carried forth again. Everything uncoupled from its shoring. Unsupported in the ashen*

air. Sustained by a breath, trembling and brief. If only my heart were stone. He woke before dawn and watched the gray day break. Slow and half opaque. He rose while the boy slept and pulled on his shoes and wrapped in his blanket he walked out through the trees. He descended into a gryke in the stone and there he crouched coughing and he coughed for a long time. Then he just knelt in the ashes. He raised his face to the paling day. Are you there? he whispered. Will I see you at the last? Have you a neck by which to throttle you? Have you a heart? Damn you eternally have you a soul? Oh God, he whispered. Oh God (Mc Carthy, 2006: 67).

У наведеному уривку Корнак Маккарті відтворив багатий внутрішній світ й емоційний стан свого героя – глибокий відчай настільки майстерно, що читач відчуває внутрішній зв'язок письменника-оповідача зі своїм героєм, його співпереживання, співчуття: автор з любов'ю і навіть захопленням змальовує і думки, і дії, і ставлення до сина головного героя – батька (оцінка, що належить суб'єктові мовлення, найчастіше є імпліцитною). Усі мовні засоби (прості речення, що передають ритм живої розмови, номінативні і неповні

речення, парцеляти, умовне речення *If only my heart were stone*, апеляція до Бога, питання, однорідність, що нагромаджує, конденсує певні якості мовлення та ін.) реалізують авторський задум – «нав'язати», заставити читача відчувати стан персонажа, зреагувати емоціями на емоції, зрозуміти, оправдати, налаштувати на певний настрій, тобто встановити тісний зв'язок між внутрішнім світом персонажа і читача. Експресивні синтаксичні структури, набуваючи вагомого значення у текстовій тканині, оформляють найрізноманітніші стилістичні колорити.

Висновки. Отже, весь спектр експресивних синтаксичних структур – це типові засоби вираження авторської модальності у художньому тексті. Ми долучаємось до думки тих дослідників, які вважають, що художнє мовлення повністю «модалізоване», оскільки воно завжди містить вказівку на автора, «видає» його, хоче він цього чи не хоче. Авторська модальність репрезентує оцінне ставлення автора до описуваного. Авторизована оцінка обумовлена суб'єктивними поглядами, світосприйняттям, естетичними смаками, лінгвістичними уподобаннями автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М. : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
2. Гак В. Г. Языковые преобразования. М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. 768 с.
3. Гиро П. Разделы и направления стилистики и их проблематика. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 9: Лингвостилистика. М. : Прогресс, 1980. С. 35–68.
4. Маслова В. А. Параметры экспрессивности текста. Человеческий фактор в языке : Языковые механизмы экспрессивности / Ин-т языкознания; Отв.ред. В.Н. Телия. М.: Наука, 1991. С. 179–204.
5. Приходько Г. І. Категорія оцінки в контексті зміни лінгвістичних парадигм. Запоріжжя : Кругозір, 2016. 200 с.
6. Телия В. Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация. Человеческий фактор в языке : Языковые механизмы экспрессивности / Ин-т языкознания; Отв. ред. В.Н. Телия. М. : Наука, 1991. С. 3–36.
7. Туранский И. И. Содержание и выражение интенсивности в английском языке : автореф. дис. ... док. филол. наук. Л., 1991. 41 с.
8. Cormac Mc Carthy. The Road. Vintage Books, 2006. 287 p.
9. Dan Brown. Inferno. United States : Doubleday, 2013. 340 p. URL: <https://inferno.bib.bz/> (дата звернення: 01.02.2023)
10. Simpson P. Stylistics: a resource book for students. London, New York: Taylor & Francis e-Library, 2004. 262 p.

REFERENCES

1. Arutyunova N. D. Yazik i mir cheloveka. [Language and the human world]. M. : Yaziki russkoi kulturi, 1999. 896 p. [in Russian].
2. Gak V. G. Yazikovie preobrazovaniya. [Language transformations]. M. : Shkola «Yaziki russkoi kulturi», 1998. 768 p. [in Russian].
3. Giro P. Razdeli i napravleniya stilistiki i ikh problematika. Novee v zarubezhnoi lingvistike. [Sections and directions of stylistics and their problems. New in foreign linguistics]. Vip. 9: Lingvostilistika. M. : Progress, 1980. P. 35–68. [in Russian].
4. Maslova V. A. Parametri ekspressivnosti teksta. Chelovecheskii faktor v yazike : Yazikovie mekhanizmi ekspressivnosti. [Text expressiveness options. Human factor in language : Language mechanisms of expressiveness]. M.: Nauka, 1991. P. 179–204. [in Russian].
5. Prykhodko H. I. Kategoria otsinky v konteksti zminy lnhvistychnykh paradyhm. [Evaluation category in the context of changing linguistic paradigms]. Zaporizhzhia : Kruhozir, 2016. 200 p. [in Ukrainian].
6. Teliya V. N. Ekspressivnost kak proyavlenie subektivnogo faktora v yazike i yee pragmaticheskaya orientatsiya. Chelovecheskii faktor v yazike : Yazikovie mekhanizmi ekspressivnosti. [Expressiveness as a manifestation of the subjective factor in language and its pragmatic orientation. Human factor in language : Language mechanisms of expressiveness]. M. : Nauka, 1991. P. 3–36. [in Russian].

7. Turanskii I. I. Soderzhanie i virazhenie intensivnosti v angliiskom yazike [Content and expression of intensity in English] : avtoref. dis. ... dok. filol. nauk. L., 1991. 41 p. [in Russian].
8. Cormac Mc Carthy. The Road. Vintage Books, 2006. 287 p.
9. Dan Brown. Inferno. United States : Doubleday, 2013. 340 p. URL: <https://inferno.bib.bz/> (date of application: 01.02.2023).
10. Simpson P. Stylistics: a resource book for students. London, New York: Taylor & Francis e-Library, 2004. 262 p.